

مسجد، نهادی برای همه شئون اجتماعی است

ساختمانی که روی سقف آن یک حجم کروی است و دو استوانه عمودی یا کمتر یا حتی بیشتر. این تصویری است که از دیدی مادی می‌توان در مورد مسجد داد، اما ساده‌انگاری است اگر کسی مسجد را با همین مختصات مادی و معماری تعریف کند و در بیان کارکرد آن، حتی در روزهای قرن بیست و یکم بگوید عبادت و نماز خواندن.

بنای هویت مسلمانان

ساختمانی که روی سقف آن یک حجم کروی است و دو استوانه عمودی یا کمتر یا حتی بیشتر. این تصویری است که از دیدی مادی می‌توان در مورد مسجد داد، اما ساده‌انگاری است اگر کسی مسجد را با همین مختصات مادی و معماری تعریف کند و در بیان کارکرد آن، حتی در روزهای قرن بیست و یکم بگوید عبادت و نماز خواندن. از گذشته تا به امروز تحولات جهان بخصوص جهان اسلام نشانگر این بوده که مسجد چیزی ورای یک عبادتگاه است و از این رو باید میان این ساختمان با کنیسه، کلیسا، آتشکده و معبد فاصله انداخت.

نشانه را اگر بخواهید می‌توان از همین روزها شروع کرد. از مصری که نماد تحولات جهان عرب بود. آنجا که اخوان المسلمین چون میدان [#171&التحریر&raquo](#); را در دست موافقان کودتا دید، به کمی آن سوتر، روبرو مسجد رابعه العدویه رفت و تحصن را آنجا برقرار کرد که شاید نشانه‌ای هم باشد به دید آنان به سیاست: هر کار سیاسی را باید از کنار مسجد و صد البته از بستر دین انجام داد و بعد از آن که ارتش کشتار به راه انداخت و آنجا را پاکسازی کرد. مسجد [#171&الفتح&raquo](#); مکانی شد برای نگهداری کشته شدگان و البته ادامه تحصن. اقدامی که ارتش را به خشم آورد و درست در هفته جهانی مساجد که در سراسر کشورهای اسلامی برگزار می‌شود این نیروی نظامی را مجاب کرد که حتی مسجدالفتح را هم به قول خویش فتح کند.

اما مسجد بیش از اینها و پیش از اینها محلی برای امور سیاسی بوده و تا برهه‌ای از زمان در تاریخ اسلام مسجد به عنوان مقر حکومتی افراد شناخته می‌شده است. مشهورترین مسجد از این منظر در اذهان عمومی، مسجد کوفه است. جایی که محلی برای شور و مشورت و تصمیم‌گیری و البته جایی برای قضاوت بود و همه این کارها اموری حکومتی و البته است. به غیر از گذشته‌های دور در 30 سال گذشته ایران هم مسجد به عنوان محلی سیاسی شناخته شده است. از مسجد کرامت در مشهد گرفته که محل درس‌های رهبر انقلاب، آیت‌الله خامنه‌ای بود تا مسجد قبا در تهران که پایگاهی برای شهید مفتاح بود و تا مسجد هدایتی که به یمن حضور آیت‌الله سید محمود طالقانی محلی برای مبارزه علیه رژیم شاه شده بود؛ همه نشانگر بعد سیاسی کارکرد مسجد است. به این موضوع باید برخی گفته‌های امروزی را هم اضافه کرد. آنجا که گفته می‌شود ائمه جماعات مساجد می‌توانند نقش عمده‌ای در شکل‌گیری اندیشه سیاسی نمازگزاران مسجد به طور خاص و البته همه اهالی محل به طور عام داشته باشند و از این رو افراد به عنوان یکی از گروه‌های مرجع حداقل در قشر مذهبی جامعه زیر ذره بین احزاب و روزنامه‌های سیاسی هستند و البته با درک همین موضوع است که رهبر کبیر انقلاب اسلامی، امام خمینی(ره) جمله تاریخی خود را فرمودند [#171&مساجد و محافل دینی را که سنگرهای اسلام در مقابل شیاطین است هر چه بیشتر گرم و مجهز نگه دارید: و رهبر انقلاب در یکی از نخستین احکام خود در آغاز دوران رهبری خود یعنی مهر 1368، \[#171&ستاد رسیدگی به امور مساجد&raquo\]\(#\); را تشکیل دادند و خطاب به آیت‌الله مهدوی کنی نوشتند: \[#171&شایسته است جنابعالی که بحمدالله برخوردار از وجاهت و قبول و حرمت در نزد حضرات آقایان ائمه جماعت مساجد شهر تهران می‌باشید با تعیین مرکزی و نمایندگان به مهمه مساجد پرداخته و در موارد لازم با کمک و حمایت از برنامه‌های اسلامی در مساجد یا لدی‌الاقتضا با نصب امام جماعت و دیگر مسئولان مربوط به مساجد، به رونق و کارایی و شکوفایی هر چه بیشتر این پایگاه‌های انقلاب و اسلام کمک نمایید.\]\(#\) نفس برقراری هفته‌ای به عنوان \[#171&هفته جهانی مساجد&raquo\]\(#\); - که این پرونده به این مناسبت تهیه شده - هم موضوعی سیاسی و البته اعتقادی است. 44 سال پیش در چنین روزهایی بود که صهیونیست‌ها با تعرض به مسجدالاقصی این مسجد را به آتش کشیدند و از آن روز سی‌ام مرداد هر سال به عنوان روز جهانی مساجد و آغاز هفته‌ای به همین عنوان در جهان شناخته می‌شود.](#)

اما مسجد در کنار کارکرد سیاسی خود کارویژه‌های دیگری هم دارد. مهم‌ترین کارویژه مسجد را باید در لغت [#171&جمع&raquo](#); جستجو کرد. روشن است که در همه مساجد نماز [#171&جماعت&raquo](#); برپا می‌شود و البته در برخی مساجد [#171&جامع&raquo](#); نماز [#171&جمعه&raquo](#);. به این ترتیب واژه جمع به واژه‌ای کلیدی در مسجد تبدیل می‌شود که نشانگری است از این که مسجد باید جمع‌کننده مردم و اتحادبخش آنان باشد و وظیفه خود را در همگرایی جامعه نشان دهد تا جوامع دچار گسست نشوند. هنوز هم در معماری بسیار از شهرها این نکته دیده می‌شود که شهر در اطراف مسجد گسترش یافته و خود این مساله نشانگر این مساله است که مسجد می‌تواند به عنوان جامع میان مردم شناخته شود.

در عین حال اگر بخواهیم کارکرد مهم دیگری در کنار مسائل سیاسی و اجتماعی برای مسجد ذکر کنیم باید به مساله سمبل یا نماد اشاره کرد. چند سال پیش بود که در کشور سوئیس رفراندومی برگزار شد و در آن مسلمانان از ساخت مناره برای مساجد خود منع شدند. فارغ از این که چنین اقدامی تا چه میزان با دموکراسی و حقوق انبای بشر تضاد دارد؛ استدلال موافقان این طرح جالب توجه است. آنان می گفتند: #171؛مناره نباید در جامعه سوئیس وجود داشته باشد، چون نمادی از اسلام است. روشن است که چنین سخنی به معنای تأیید کارکرد سمبلیک یک مسجد است. مسجد حالا در سراسر جهان به عنوان نمادی از اسلام درآمده و مساجد در همه جای جهان بدون این که حتی اذانی از گلدسته آنان شنیده شود هم می تواند به عنوان سمبلی از حرکت های اسلامی شناخته شود؛ چیزی که باعث ترس احزاب تندروی راست در سوئیس شد و البته توانست مردم این کشور را هم تحت تاثیر قرار دهد.

صدالبته که کارکرد فرهنگی یکی دیگر از کارویژه های یک مسجد است. نفس برقراری نماز جماعت، برپایی مراسم های مذهبی چون روز عاشورا و شب قدر و البته قرائت قرآن و ادعیه و منبر و مداحی می تواند به عنوان مهم ترین کارکرد فرهنگی مساجد مورد توجه باشد، اما در سال های اخیر حضور یک پایگاه بسیج در کنار هر مسجد و کارکردی که این پایگاه ها در مسائل فرهنگی بخصوص در حوزه اوقات فراغت تابستانی دارد و نیز حضور کانون های فرهنگی - هنری مساجد؛ بعد فرهنگی کارکرد مسجد را توسعه داده است.

اما در میان کارکردهایی که به طور سنتی برای مسجد گفته می شود باید به معماری هم اشاره کرد. برای تأیید چنین کارکردی نباید راه دوری رفت و تنها لازم است پرونده خیال را به سمت میدان نقش جهان در اصفهان کشاند؛ جایی که مساجد امام و شیخ لطف الله با گذشت سال ها از زمان ساخت آنها هنوز هم به عنوان نمادهایی از معماری ایرانی - اسلامی شناخته می شود و چشم هر بیننده داخلی و خارجی را محسور می کند. خواه محسور گلدسته های آبی و سبز خوشرنگ آن شده باشی که به گفته محمد علی اسلامی ندوشن، بهشت را به یاد آدمی می آورد و خواه در بند خلاقیت تکنولوژیک آن زمان شوی که توانست جایی برای سخنران درست کند که بی بلندگو صدا را به اقصی نقاط مسجد برساند. بدین سان است که در روزگار امروز، هر جا سخن از معماری اسلامی است نخستین بنایی که به یاد آدمی می آید مسجد است، فارغ از این که کی و کجا ساخته شده باشد.

کارکردهای دیگری هم می توان برای مساجد پیدا کرد؛ از برگزاری برخی مراسم های مردمی چون جشن و ترحیم تا تبدیل شدن محیط پیرامونی برخی مساجد به محلی برای کسب روزی حلال، چنان که در مساجد جدیدالتاسیس دیده می شود. جا دارد که در اینجا از دو رویکرد در مورد کارکردهای مساجد هم سخن رانده شود. دیدگاهی که به اسلام سیاسی و اجتماعی معتقد است تلاش دارد کارکرد مسجد در همه شئون اجتماعی را به صورتی پررنگ درآورد، اما دیدگاهی که دین را صرفاً برای عبادت و مسائل شخصی می خواهد از توسعه کارکردهای مسجد به ورای مسائل عبادی خشنود نیست.

با همه اینها آنچه که می تواند به عنوان کارکرد اصلی مساجد آن هم در این روزها شناخته شود همان کارکرد اجتماعی و نمادین است. در دنیایی که هر روز به گسست میان انسان ها دامن زده می شود، داشتن محلی برای اجتماع می تواند یک موهبت الهی باشد. همچنین در دنیایی که رسانه و تبلیغات بازیگران اصلی آن هستند داشتن یک نماد و البته محترم شمردن آن و تکریمش می تواند به فهم بهتر و بیشتر از موضوع اصلی کمک کند؛ اتفاقی که ممکن است در مورد مسجد و اسلام بیفتد و البته به تلاش همه مسلمانان نیاز دارد.

مصطفی مسجدی آرانی / جام جم